

Ἡ Ἠθικὴ Ἐλευθερία ὡς γόνιμη προβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου κατὰ τὸν Ἅγιο Νεκτάριο

Χρήστου Ἀθ. Τερέζη*

Εἰσαγωγικά

Ὁ πέμπτος τόμος τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ὁ ὁποῖος φέρει τὸν γενικὸ τίτλο: *Τὸ Γνώθι Σαυτόν*, ἄνετα θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἓνα ἐγχείρημα γιὰ συνάντηση τοῦ Θεωρητικοῦ μετὰ τὸν Πρακτικὸν Λόγον, τῆς Γνωσιολογίας μετὰ τὴν Ἠθική¹. Ἀναλαμβάνει νὰ δείξει τὸ γιὰ ποία ἀποχρῶσα αἰτία καὶ μετὰ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ ἐνεργοποιῶνται τὸ ἀνθρώπινο νοεῖν καὶ πράττειν, ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ, ἀκριβῶς ὑπὸ τοὺς ὄρους ἐνὸς ὀλισμοῦ τροφοδοτούμενου ἀπὸ τὰ θεολογικὰ ἀρχέτυπα, τὸ ἀνθρωπολογικὸ πλήρωμα. Ὁ Μητροπολίτης Πενταπόλεως ἀναλαμβάνει νὰ συγκροτήσῃ, μετὰ ἔντονας τὶς κατευθύνσεις τοῦ αἰτιολογημένου θεμελιωτισμοῦ, ἓνα ἐνιαῖο ἀνθρωπολογικὸ σύστημα μετὰ ἐσωτερικὲς ἰσορροπίες καὶ ἀμοιβαιότητες, οἱ ὁποῖες θὰ ἀποκλείουν τὴν ἀπολυτοποίησιν τόσο τῶν αὐτόνομων νοητικῶν διεργασιῶν ὅσο καὶ τῶν μὴ προσδιορισμένων θεωρητικῶν πρακτικῶν ἐπιλογῶν· δηλαδὴ, ἄλλοις ὅροις, τοῦ ἐντελῶς θεωρητικῶς δομούμενου ἰδεαλισμοῦ καὶ τοῦ νατουραλιστικοῦ πρακτικισμοῦ ἀντιστοίχως. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, στὸ ἐγχείρημά του νὰ ἀναδείξῃ μετὰ ἔγκυρη ἐπιχειρηματολογία καὶ

* Ὁ Χρήστος Ἀθ. Τερέζης εἶναι π. Καθηγητὴς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν.

1. Ὁ τόμος ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολιν Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης καὶ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήνα 2011, μετὰ προλεγόμενα, ἐπιμέλεια κειμένων, σχόλια, εὑρετήρια τοῦ Νικολάου Ἐμμ. Τζιράκη, τὶς παραπομπὲς τοῦ ὁποῖου ἀξιοποιοῦμε στὴν παρούσα μελέτη.

μὲ συλλογιστική ἀκρίβεια τὴν ὡς ἄνω στόχευσή του, πέραν τοῦ ὅτι καταφεύγει στοὺς κανόνες τῆς τυπικῆς Λογικῆς, ἀξιοποιεῖ τὴν ἱστορικὴ παρακαταθήκη τόσο τῆς Φιλοσοφίας ὅσο καὶ τῆς Θεολογίας, παραπέμποντας, ὡς πρὸς τὴν πρώτη, στὶς κορυφαῖες προσωπικότητες τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου (ὅπως π.χ. στὸν Σωκράτη καὶ στὸν Πλάτωνα) καί, ὡς πρὸς τὴν δεύτερη, στὴν Βιβλικὴ παράδοση καὶ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἄρα, ὁ ἐν λόγῳ τόμος χορηγεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἐνταχθεῖ τόσο στὸν κλάδο τῆς Συστηματικῆς Φιλοσοφίας ὅσο καὶ σὲ αὐτὸν τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας. Στὴν ἐκτύλιξή του μάλιστα περιλαμβάνει καὶ αὐθεντικὲς θρησκευτικὲς-θεολογικὲς μελέτες, ἀλλὰ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ του εἶναι ὅτι ἀνάγει τοὺς θεμελιωτισμοὺς τῶν γνωσιολογικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν, χωρὶς βεβιασμένα ἀξιωματικὰ ἄλματα, στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀναδεικνύοντας μέσα ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους τὶς θεωρητικὲς ἀναγνώσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὶς ἐκπεφρασμένες ἐκκλησιολογικὰ καὶ βεβαίως λατρευτικὰ.

Στὴν παροῦσα μελέτη θὰ ἀναλάβουμε νὰ ἐξετάσουμε ἕνα ἀπὸ τὰ κεφαλαιώδη θέματα τῆς Χριστιανικῆς Ἀνθρωπολογίας, αὐτὸ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου, κατὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ πραγματεύεται ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος. Πιὸ συγκεκριμένα, θὰ προσεγγίσουμε τὴν δωδέκατη παράγραφο [σσ. 219-225], ἡ ὁποία φέρει τὸν τίτλο «Περὶ τοῦ ἀπαραβιάστου τοῦ αὐτεξουσίου» καὶ ἀνήκει στὸ κεφάλαιο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἐνασχολεῖται μὲ τὰ: «Περὶ ἠθικοῦ νόμου» ζητήματα καὶ περιλαμβάνεται στὸ Δεύτερο Μέρος τοῦ βιβλίου μὲ τίτλο: «Ἠθικαὶ Μελέται» [σσ. 193-433]. Σημειωτέον ὅτι στὶς προηγούμενες παραγράφους γίνεται ἀναφορὰ στὴν ἠθικὴ ἐλευθερία, τόσο κατὰ τὴν καθεαυτότητά της ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἀντιπαραβολή της μὲ τὴν ἠθικὴ δουλεία, μὲ τρόπον ἄκρως συστηματικὸ, κατανεμημένον σὲ ἐπιμέρους θεματικὲς ἐνότητες. Ἡ ἐνδέκατη μάλιστα παράγραφος [σσ. 217-219] ἀναλαμβάνει νὰ δείξει τὸ πῶς εἶναι ἀναγκαῖο τὸ ἀνθρώπινο θέλημα νὰ συνταυτίζεται μὲ τὸ θεῖον, προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία, τὴν ὁποία ὁ Ἅγιος Νεκτᾶριος ἐκλαμβάνει ὡς θετικῶς γόνιμη ἔκφραση τοῦ αὐτεξουσίου, ἔχοντας προβεῖ μάλιστα σὲ διακρίσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐννοιῶν, μὲ ἐπεξηγήσεις οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς σχολαστικὲς. Θὰ παρακολουθήσουμε λοιπὸν τὴν δωδέκατην παράγραφο κατὰ τὸν τρόπο πού ἐξελίσσεται καὶ θὰ προσθέτουμε ὀρισμένα

ἐπιμέρους σχόλια, τὰ ὅποια θὰ διανθίζουμε μὲ ἐδάφια ἀπὸ τὴν Πατερικὴ Θεολογία. Θὰ καταναίμουμε τὸ περιεχόμενό της σὲ ἐπιμέρους ὑποενότητες, προκειμένου νὰ παρακολουθήσουμε πιὸ ἄνετα τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ἐνῶ στὰ ἐπιλεγόμενα θὰ προβοῦμε σὲ ὀρισμένες ἀξιολογικὲς κρίσεις θεωρητικοῦ περιεχομένου ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ θέμα εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον κρίσιμα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὡς συνδεδεμένο μὲ τὴν «ἐσχατολογία».

I. Τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου

Ἡ ἀρχικὴ ἐπισήμανση τοῦ ὑπὸ ἐπεξεργασία κεφαλαίου εἶναι ρητὴ καὶ λειτουργεῖ μὲ αὐστηρὴ ὀριστικότητα ὡς πρὸς τὸ ἀξιακὰ ἐκληπτέο καὶ ἐφαρμοστέο, στὴν προοπτικὴ τοῦ ἐν ταῖς ἐπιλογαῖς καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὀρθοῦ λόγου. Τονίζεται ἐπομένως ὅτι τὸ αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπόκειται σὲ παρεμβατικούς ἐπηρεασμούς ὡς πρὸς τὴν καθεαυτότητά του, δεδομένο τὸ ὅποιο ὁδηγεῖ συνεπαγωγικῶς στὸ ὅτι εἶναι ὄντολογικῆς ἀρχικὰ βάσεως καί, στὸ ἐπόμενο ἐπίπεδο ἀνάγνωσης, ὅτι ἀποτελεῖ ἀκέραιο δείγμα τῆς ἠθικῆς –ἢ καὶ εὐρύτερα τῆς προσωπικῆς– ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ καὶ ὄρον τῆς αὐθεντικῆς ὑπάρξεώς του. Ἔχει δηλαδὴ ἕναν στέreo *a priori* θεμελιωτισμό, ἐξειδικευόμενον μὲ ἰδιαίτερες ἐπικυρωτικὲς τοῦ περιεχομένου του κατὰ περίπτωσιν παρουσίες. Καὶ ἀμέσως ὁ συλλογισμὸς καθίσταται οὕτως εἰπεῖν κανονιστικῆς χριστοκεντρικῆς τάξεως, μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅτι ὁ Χριστὸς ὡς Σωτὴρ καλεῖ βεβαίως τὸν ἄνθρωπο νὰ τὸν ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐν ταυτῷ, μὲ βάση τὴν ἀνωτέρω προκείμενη περὶ τοῦ ἀνεπηρεάστου, δὲν παρεμβαίνει στὴν ἐλευθερία του ἀναφορικὰ μὲ τὴν κατεύθυνση καὶ τὴν συγκρότηση τῆς ἐκάστοτε ἐπιλογῆς του. Ἡ στὸν ἐπόμενο ἀναβαθμὸ διευκρίνιση εἶναι συνθετικῆς προοπτικῆς καὶ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐπιλογὴ ἄλλοτε μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν διαδρομὴν τὴν ὅποια ὀρίζει ὁ Χριστὸς καὶ ἄλλοτε ἐκείνη τὴν ὅποια ὀρίζει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἐδῶ ἡ δευτέρη ἐκδοχὴ ἀναφέρεται στὴν περίπτωσιν τῆς μὴ συμφωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό, ἢ ὅποια πάντως ἐπικυρώνει –ἔστω ὑπὸ τὸ ἀρνητικὸ πρίσμα– τὸ ἀπαραβίαστο. Ἐπομένως, ὁ Χριστὸς δὲν ἀποδομεῖ

τὸ αὐτεξούσιο, ἀλλὰ παραμένει ἀποκλειστικά στὸ νὰ προσκαλεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ συμμετάσχει προσωπικά καὶ ἐνεργὰ στὴν οἰκεία του ὑπαρξιακὴ σωτηρία, νὰ καταστῆ δηλαδὴ συνειδητὸς ἐκφραστὴς τῆς ἀκεραίας αὐτῆς ιδιότητος, τὴν ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δοθεῖσα ἐκ Θεοῦ ὄντολογικὴ ἀφετηρία της, ἔχει ἀποκαλύψει ποικίλους τρόπους ὁ Ἐνσαρκωθεὶς θεῖος Λόγος².

II. Ἡ «αὐτοκρατορικὴ» διάσταση τοῦ αὐτεξουσίου

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ ἀντιθετικοῦ ζεύγους ὡς πρὸς τὸ ἐπιλέγειν ἀναλαμβάνεται νὰ αἰτιολογηθεῖ, ὑπὸ ὄρους μιᾶς πιὸ διηυρυμένης κανονιστικῆς συνεπαγωγῆς, ἡ στάση τοῦ Χριστοῦ. Συγκεκριμένα διευκρινίζεται ὅτι, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦταν ὑπαρξιακῶς ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος, δὲν θὰ ἤξιωνετο ἐνὸς τέτοιας ὑφῆς κορυφαίου σεβασμοῦ οὔτε θὰ τοῦ ἀπεδίδετο τέτοια τιμὴ, ὥστε νὰ τοῦ ἀνατεθεῖ νὰ συνεργασθεῖ μὲ τὸν Ἰδιο τὸν Σωτῆρα γιὰ τὴν οἰκεία του σωτηρία. Ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ δηλαδὴ, ὁ ἄνθρωπος σὲ οὐδένα συμπίεσμον ὑπόκειται, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη καλεῖται νὰ κατανοήσῃ ποῖοι εἶναι οἱ ὄροι δυνατότητας, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἀνοίγονται, ὥστε νὰ ἐνεργοποιήσῃ πρὸς τὴν ἄπειρη τελειότητα τὸν ἑαυτόν του. Ἡ ὡς ἄνω σύνθεση

2. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 65α, 196, 6-12: «Ἄγαθόν γὰρ τῇ φύσει τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀδούλωτον, τὸ δὲ ὑπεξευγμένον ἀνάγκαις οὐκ ἂν τις ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμήσειεν. Ἀλλὰ ἡ αὐτεξούσιος αὕτη τῆς διανοίας ὁρμὴ ἀπαιδαγωγῆτος πρὸς τὴν αἵρεσιν τῆς κακίας ἀπορρύεισα περισπασμὸς τῆς ψυχῆς ἐγένετο ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίων πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς τῆς φύσεως κινήσεις κατασπαθείσης». Ἡ ἀσυμφιλίωτη διαλεκτικὴ τῶν ριζικῶν ἀντιθέτων καταστάσεων δὲν διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὴν πηγὴ ἀλλὰ ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς ἀνάγνωσής της. Ἄρα, ἡ ὁποία ἀλλοίωση ἐμφανίζεται δὲν ἔχει ὄντολογικὸ περιεχόμενο. Παραθέτουμε σχετικῶς τὴν ἀκόλουθη ἐπισήμανση τοῦ Ν. Ματσούκα: «Τὸ αὐτεξούσιο τῶν προσωπικῶν ὄντων ἔχει δύο κινήσεις: τὴν μία πρὸς τὴν μηδενιστικὴ ἀλλοίωση καὶ κατὰ συνέπεια πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς δυσκινήσιος, καὶ τὴν ἄλλη πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς δραστηριότητος σὲ σχέση μὲ τὴν θεῖα ζωὴ, ὅπου ἀποκτᾶ καὶ τὴν κατὰ φύσιν εὐκίνησιν γιὰ τὸ ἀγαθόν. Οἱ δύο αὐτὲς κινήσεις συμβαίνουν, γιὰ τὸ αὐτεξούσιο εἶναι προῖκα τῶν κτιστῶν ὄντων. Ἔτσι ὑπόκειται σὲ ὅλες τὶς συνέπειες τῆς κτιστότητας. Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία κίνησις ποὺ κατὰ βάσιν ἔχει αὐτὲς τὶς δύο κατευθύνσεις» (*Κόσμος, Ἄνθρωπος, Κοινωνία κατὰ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητὴ*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1980, σ. 126).

είναι συνεπής και ως πρὸς τὸ ἠθικά-πραξιακά ἀπαραβίαστο και ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτη, αὐθιδρυτικά και στὸ διηνεκές, ἀκεραιότητα τῆς ὄντολογικῆς πηγῆς. Ἄλλοις λόγοις, δὲν θὰ ἀνετίθετο ἡ διαμειβόμενη προοπτικὴ συμπόρευσης στὴν ἀναπτυσσόμενη ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐσωτερικὴ ἔξῃ, ἐὰν δὲν ὑφίστατο ἡ προαναφερθεῖσα ἀναγνώριση ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ Ἐκείθεν. Θὰ ἐξελαμβάνετο ὁ ἴδιος ὡς ἓνα παθητικὸ και ἀδρανὲς ἀναφορικά μὲ τὶς πρωτοβουλίες τῶν κινήσεων του σώμα και θὰ ἐσύρετο, στὴν κυριολεξία, πρὸς τὴν σωτηρία. Θὰ ἐδέχετο δηλαδὴ ἀπλῶς τὴν θεία χάρη –χωρὶς νὰ συμμετέχει ἐνεργὰ και συνειδητὰ στὶς χορηγίες τῆς–, ἡ ὁποία θὰ λειτουργοῦσε ὡς ἡ ἀποκλειστικὴ προκείμενη γιὰ τὴν ἐσχατολογικὴ αὐτὴ κατάσταση. Ἡ θεία παρέμβαση θὰ ἀποτελοῦσε τότε ἓνα ἄκρως ἐξυπηρετικὸ ἐνέργημα, καθ' ὅτι οὐδενὸς ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου συμμετοχικοῦ ἀγωνίσματος ἢ ἀνάληψη θὰ ἀπητεῖτο. Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως τίθεται στὸ περιθώριο, ὡς πρὸς τὴν πραγμάτωση τῆς σωτηριολογικῆς ἐσχατολογίας, ἓνα τέτοιο μονοδιάστατο ἐνέργημα –τὸ ὁποῖο βαθμιαία θὰ ἀνήγετο σὲ ἓνα μεταφυσικῶν ἀρμοδιοτήτων καθεστῶς–, προκύπτει ὅτι εἶναι σεβαστὴ και ἀπαραβίαστη ἢ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, μὲ προέκταση τὸ αὐτεξούσιό του νὰ καθίσταται αὐτοκρατορικὸ, ἀφηγηματικὸς ὅρος ὁ ὁποῖος παραπέμπει σὲ καταστάσεις ποιοτικῶς και δημιουργικῶς ἀπολύτου, ἔναντι οἵασδὴποτε συνθήκης ἀδράνειας και παθογένειας³.

3. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 65a, 20, 6-9: «Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τὸ βασιλικόν τε και ἐπηρμένον αὐτόθεν δείκνυσι, πόρρω τῆς ιδιωτικῆς ταπεινότητος κεχαρισμένον, ἐκ τοῦ ἀδέσποτον αὐτὴν εἶναι και αὐτεξούσιον, ἰδίοις θελήμασιν αὐτοκρατορικῶς διοικουμένην». Πρόκειται γιὰ ὄντως προκλητικὸ κείμενο ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, τῆς ὁποίας οἱ ὄροι δυνατότητας ἀναφορικά μὲ τὸ ἴστασθαι-ἐπιλέγειν-πράττειν εἶναι ἀνεξάντλητοι. Ἐπίσης βλ. Et. Gilson, *L'esprit de la philosophie médiévale*, ἐκδ. J. Vrin, Paris 1989, σσ. 284-303, ἀπ' ὅπου παραθέτουμε τὰ ἀκόλουθα: «Que l'homme soit libre, c'est une affirmation aussi ancienne que la pensée chrétienne même... En créant l'homme, Dieu lui a prescrit des lois, mais il l'a laissé maître de se prescrire la sienne, en ce sens que la loi divine n'exerce aucune contrainte sur la volonté de l'homme... Dieu a créé l'homme doué d'une âme raisonnable et d'une volonté ... qu'elle appartient à l'homme du fait qu'il est raisonnable et s'exprime par le pouvoir qu'a sa volonté de choisir: *liber, rationabilis, potestas electionis* sont des termes qui ne se sépareront plus désormais» (σ. 284).

III. Βιβλικές αποκρυσταλλώσεις τῆς θείας στόχευσης γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σωτηρία

Ἀκολουθῶς, τὸ ζήτημα μεταφέρεται σὲ ἐπικυρώσεις βάθους παρελθοντικοῦ χρόνου, οἱ ὁποῖες προφανῶς καὶ θὰ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ –κυρίως– Διαθήκη, στὶς ὁποῖες σαφῶς καὶ ἀποδίδεται ἀκεραία ἱστορικὴ βάση, δηλαδὴ ἀντικειμενικότητα ὡς πρὸς τὴν καταγραφή τῶν μεταφυσικῶν παρεμβάσεων καθὼς καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους ἀποδοχῆς τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπισημαίνεται ἐπομένως ὅτι στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ γιὰ τὴν ἀπολύτρωση, ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἢ καὶ ἀπὸ οἰοδήποτε ἄλλο νεοεμφανιζόμενο ἀμάρτημα τοῦ ἀνθρώπου, διαπιστώνουμε ὅτι, σὲ μία ὀρισμένη χρονικὴ στιγμή, ὁ Ὑῖος τοῦ Θεοῦ ἐνσαρκώνεται –ἐξερχόμενος δηλαδὴ ἀπὸ τὰ οἰκεία Του ὄντολογικὰ ὄρια, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπολυτότητα τῶν αὐτοαναφορῶν Του– στοχεύοντας ἀκριβῶς στὴν ἀνθρώπινη σωτηρία. Καὶ δὲν παραμένει μάλιστα στὴν ἐν λόγω ἔξοδο, ἀλλὰ, μὲ ἀδιαμφισβήτητο τεκμήριο τὸ ὅτι ὁ Ἰδιος πορεύεται πρὸς τὸ ἐκούσιο πάθος Του, φέρεται μὲ ἀρχικὴ προοπτικὴ νὰ ἄρει τὴν ἀμαρτία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Πρόκειται γιὰ μία ἐπιλογή ἀπολύτως μακρὰν κείμενη ἀπὸ σκοπιμότητες καὶ ἀπὸ ἀνταποδοτικότητες ἢ ἀντιμισθίες. Ἐπιπλέον, προβαίνει καὶ σὲ περαιτέρω ἐνέργειες αὐτοπαραίτησεως σὲ σχέση μὲ τὴν ἀπόλυτη μακαριότητά Του, προκαλώντας ἔτσι καὶ τὴν –ἐκ νέου– ἀπόλυτη ἐκπληξή, τὴν αἰτιολογούμενη ὡς ἐκ τῶν ὄντολογικῶν προκειμένων τῆς ὑπάρξεώς Του. Ὑπομένει ἀκραῖες πληγές, προκειμένου νὰ ἐκπληρώσει τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας καὶ νὰ συμφιλιώσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεό, χωρὶς ὅμως, ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὶς συνθήκες τοῦ ἐσχάτου πάθους Του, νὰ παραβιάζει τὸ αὐτεξούσιον, τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη χορηγήσει στὸν ἄνθρωπο ἀφορμιστικὰ μὲ τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας. Δὲν φέρεται δηλαδὴ μὲ ὄρους συναισθηματικοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ὥστε νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀποδέκτη –ἐκόντα ἢ ἄκοντα– νὰ φερθεῖ μὲ ἕναν ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικὸ ἀλλὰ ὄχι οἰκείας τοῦ ἐπιλογῆς τρόπο. Καὶ μὲ ἀφηγηματικὴς πάλιν διατυπώσεις σημειώνεται ὅτι, ἐνῶ ἀνοίγει ἢ κεκλεισμένη πύλη τοῦ Παραδείσου καὶ ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ Δεσπότη νὰ προσκαλεῖ τὸν ὅποιον ἀποκλεισθέντα –γιὰ οἰανδήποτε προφανῶς ἐπιλογῆ ἢ πράξη ἀμαρτίας ἢ ἀτευξίας του– προκειμένου νὰ εἰσέλθει στὸν ἐν λόγω μεταμορφωτικὸ χῶρο, ὁ ἴδιος ὁ προσκληθεὶς τοποθετεῖται

ἀφετηριακά στον άξονα τής ελευθερίας για να επιλέξει τὸ κατὰ τὴν ἐκτίμησή του πρακτέο⁴. Ἄρα, τὸ ποία θὰ εἶναι ἡ ὀριστική ἀπόληξη ἐκάστου ἀνθρώπου παρουσιάζεται να ἐξαρτᾶται, ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ ὕστερον, ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸν ἴδιον.

IV. Ἀνθρώπινο αὐτεξούσιο καὶ σωτηρία

Συνεπῶς, ἡ ὡς ἄνω ελευθερία, να ἐνεργεῖ δηλαδή ὁ ἄνθρωπος κατὰ προαίρεση, τουτέστιν να ἀκολουθεῖ τὶς οἰκείες του ἀρχές –καὶ βεβαίως κάθε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀξιακὸ πρόσημό του, συγκροτησιακὸ παράγοντα τοῦ περιεχομένου τους– καὶ να μὴν ἐπηρεάζεται δεσμευτικά ἀπὸ τὸν Θεό, ἔρχονται καὶ ἐδῶ να καταδείξουν τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα τοῦ ἠθικοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖο ὡς τέτοιο σαφῶς καὶ θὰ ἔχει ἀντικειμενικὲς θεμελιώσεις. Θὰ ἀντλεῖ τὰ ἐφαλτήριά του ἀπὸ τὸν *a priori* δοθέντα ἠθικὸ χαρακτήρα του καὶ –εὐρύτερα– ἀπὸ τὴν κορυφαία ἀξία καὶ τὴν ὑψηλὴ θέση τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος κατέχει ἐντὸς τοῦ δημιουργημένου κόσμου. Ἄρα, τὰ ἐφαλτήρια αὐτὰ προφανῶς καὶ θὰ εἶναι αὐθιδρυτικῆς ὄντολογικῆς τάξεως. Τὸ ὅτι λοιπὸν παραμένει ἀνεπηρέαστο τὸ ἠθικὸ αὐτεξούσιο προσδίδει ἀπροσμέτρητες προοπτικὲς δράσεως στὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἐν ταυτῷ ὀρίζει καὶ τὰ καθήκοντά του ἔναντι ἐνὸς τέτοιας θεμελίωσης καὶ σαφῶς ἀνεξάντλητης τροφοδότησης προσόντος. Οὕτως ἢ ἄλλως, στὴν χριστιανικὴ διδασκαλία ὅ,τι περιλαμβάνεται στὸν κλάδο τῆς Ὀντολογίας ὀρίζεται ὡς θεοφάνεια καὶ ἀνήκει στὸ παραδειγματικὸ «τόξο». Καὶ ὡς ἀφετηρία τῆς ἐν λόγῳ κανονιστικότητας ὀρίζεται τὸ να διδαχθεῖ ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὀφείλει να εἶναι ἀπολύτως θετικῆς ἀναγνώρισης ἀναφορικά μὲ τὸ αὐτεξούσιο τὸ ὁποῖο τοῦ ἐδόθη καὶ ἀναλόγως να διευρύνει τοὺς ὀρίζοντες τῆς προσωπικῆς παρουσίας του. Ἡ ἀνοικτή-

4. Πρὸβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Περὶ φιλοπτωχίας*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 59a, 76, 1-6: «Ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσῳ τρυφῇ τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουληθεὶς τε καὶ χαρισάμενος δι' ἐνὸς τοῦ πρώτου σπέρματος. Ἐλευθερία δὲ καὶ πλοῦτος, ἡ τῆς ἐντολῆς μόνῃ τήρησις ἦν πενία δὲ ἀληθῆς καὶ δουλεία, ἡ ταύτης παράβασις». Θὰ μπορούσαμε να ὑποστηρίξουμε ὅτι μὲ τὸ ἀνωτέρω ἐδάφιο, στὸ ὁποῖο ἡ ἀφηγηματικότητα διευρύνει ἔντονα τὶς σημασίες, διατυπώνεται ἓνας ὀρισμὸς τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας.

αναγωγική αυτή κατάσταση καλείται να συνοδεύεται από έναν ένθερμο και πλήρη ζήλο – από ήθικες δηλαδή ώθήσεις ψυχολογικής έκτικης ύψης–, ώστε ουδόλως να άνέχεται την υποδούλωση του ήθικου αύτεξουσίου του και την εξάρτηση τής ήθικης έλευθερίας του από τὰ ταπεινωτικά πάθη και τις έπιθυμίες. Και ή έπιλογή του αυτή άρύεται τις άφορμές της από τὸ ὅτι οί ὡς άνω καταστάσεις προφανώς άντιπροσωπεύουν τὸ υποκείμενο σὲ δουλικότητα φρόνημα. Πρόκειται δηλαδή για ένα φρόνημα τὸ ὁποῖο υπάγεται σὲ παθογένειες και αντίκειται στὸν ὀρθὸν λόγον, σὲ ένα από τὰ κορυφαία πλεονεκτήματα τοῦ ανθρώπου, δοθέν και αὐτὸ άνωθεν⁵.

V. Συνέργεια θείας χάριτος και αύτεξουσίου για τὴν ανθρώπινη σωτηρία

Ἡ συνέχεια τοῦ συλλογισμοῦ μεταφέρεται στις έπιπτώσεις οί ὁποῖες προκύπτουν από τὴν μὴ ἐκ βαθέων κατανόηση τοῦ αύτεξουσίου και συνεπαγωγικῶς από τὴν ένταξη τοῦ ανθρώπου στὸ πεδίο τῶν παθογενειῶν, τῶν άκυρωτικῶν οίασδήποτε πνευματικῆς-μεταμορφωτικῆς διαύγασης. Ἐπισημαίνεται λοιπόν, μέσω ένὸς άντιθετικοῦ άξιολογικοῦ ζεύγους, ὅτι ή

5. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 65a, 212, 20-23: «Δουλεία καταδικάζεις τὸν ἄνθρωπον, οὐ έλευθέρα ή φύσις και αύτεξούσιος, και άντινομοθετεῖς τῷ Θεῷ, άνατρέπων αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ φύσει νόμον». Χρῆζει προσοχῆς ὅτι ή παραπομπή στην ανθρώπινη «φύσιν» ὀρίζει τὸ ἐγγενὲς καθολικὰ ὡς θεοφάνεια, τὸ ὁποῖο ὁ κάθε ἄνθρωπος καλείται νὰ τὸ πραγματώσει οικείως προσωπικά. Ὁ Π. Εὐδοκίμοφ ἔχει προβεῖ στην άκόλουθη ενδιαφέρουσα και άκρως κριτική παρατήρηση, ή ὁποία παραπέμπει στην υπερβατικότητα τῆς έλευθερίας έναντι τῶν παθογενῶν δεσμεύσεων: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι έλεύθερος, ἐπειδὴ εἶναι εἰκὼν τῆς θείας έλευθερίας και ἔχει για τοῦτο τὴν έξουσία τῆς ἐκλογῆς. Ὡστόσο ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς άκριβῶς στην άνάγκη τῆς ἐκλογῆς βλέπει τὴν άτέλεια· ή έλευθερη ἐκλογή εἶναι περισσότερο μία ένδεια, παρὰ μία άνεξαρτησία, εἶναι ή αναπόφευκτη συνέπεια τῆς πτώσεως· ή βούληση από ἐνορατική γίνεται διαλογιστική, ένῶ, αντίθετα, ὁ “τέλειος” άκολουθεῖ τὸ καλὸ άμεσα και βρισκεται πέρ’ από τὴν ἐκλογή. Ἐνδιαφέρει νὰ σημειώσουμε τὴν ἴδια άντίληψη στην σύγχρονη σκέψη τοῦ φιλοσόφου L. Lavelle, κατὰ τὴν ὁποία “ὀρίζαμε σχεδὸν πάντα τὴν έλευθερία ὡς ἐκλογή”. Ὡστόσο ή έλευθερία, στην ὑψηλότερη μορφή της, εἶναι “μία ἐνέργεια ποὺ παράγει ή ἴδια τοὺς λόγους της, άντι νὰ ὑπόκειται σ’ αὐτοῦς”» [*Traité des valeurs*, τόμ. I, σελ. 428]. (*Ἡ Ὁρθοδοξία*, σὲ μετάφρ. Ἄγγ. Μουρτζόπουλου, ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 95-96).

ήθικη έλευθερία λειτουργεί ως ύποχρεωτική προκείμενη για τον άνθρωπο αναφορικά με τον στόχο του να προνοήσει για την σωτηρία του, διότι στην αντίθετη περίπτωση θα όδηγηθε στην ύπαρξιακή άπώλεια. Και άμέσως επανέρχονται οί αίτιολογήσεις θεμελιωτισμού, με τον τονισμό ότι ή επίσημη αναγνώριση του ανθρώπινου ήθικου αύτεξουσίου από τον Σωτήρα διδάσκει ότι ή σωτηρία δέν πραγματοποιείται μόνον από την άπόλυτη ένέργεια τής χάριτος του Θεού και ότι προφανώς συνιστά μία σύνθετου θεμελιωτισμού κατάσταση. Συγχρόνως, άπαιτείται και ή αναλογούσα συγκατάθεση με την συνοδούσα ένέργεια του κάθε ιδιαίτερου προσώπου προς την θεία αυτή χορηγία. Έρχεται δηλαδή στο προσκήνιο ή συνέργεια θείου-άνθρωπίνου, αλλά υπό δύο άπαραβίαστες προϋποθέσεις έκ μέρος του δεύτερου συμβαλλόμενου παράγοντα: α) την συνειδητή άποδοχή του στόχου και β) την ένεργό έκφρασή του σε σχέση με την προοπτική τής πραγμάτωσής του. Η πρώτη προκείμενη έρχεται να άποκλείσει τον ήθικό νατουραλιστικό άυτοματισμό, των τυπικών-άσύνειδων αναπαραγωγών, ένώ ή δεύτερη τον άφηρημένο ήθικό ιδεαλισμό, ό όποιος παραμένει άποκλειστικά σε νοητικού τύπου άξιολογικές συλλήψεις και κανονιστικές προτάσεις.

Ο ήθικός ρεαλισμός είναι διάχυτος και όδηγεϊ στην έφηρμοσμένη-ιστορική ανάγνωση των μεταφυσικών άρχετύπων. Και προς έπίρρωση των άνωτέρω, γίνεται παραπομπή στον Ίωάννη τον Χρυσόστομο, ό όποιος σημειώνει τα έξής: «Η χάρη, και παρά τό ότι άκριβώς είναι χάρη, σώζει μόνον τους ανθρώπους εκείνους οί όποιοι έχουν την πρόθεση να σωθοῦν»⁶. Από την πλευρά του, ό Γρηγόριος ό Θεολόγος συνηγορεί με τα ακόλουθα: «Χρειάζεται και έμεις να έγκατασταθοῦμε σε μία τέτοια προοπτική και από τον Θεόν να λάβουμε την σωτηρία μας»⁷, ένώ έπίσης ό Κλήμης ό Άλεξανδρεὺς προσθέτει αναλυτικά ότι: «Στις ψυχές οί όποιες έπιθυμοῦν να σωθοῦν, ό Θεός σπεύδει ως βοηθός. Άν όμως παραιτηθοῦν από μία τέτοια προθυμία, τότε και τό πνεῦμα τό όποιο τους έδόθη από τον Θεόν άπομακρύνεται»⁸. Τέλος, κατά τον ιερό Αύγουστινο: «Ο Θεός, ό όποιος έπλασε τον άνθρωπο, άδυνατεί να τον σώσει χωρίς την οικεία του θέληση».

6. Ίωάννου Χρυσοστόμου, *Είς την προς Ρωμαίους, Όμιλία ΙΗ΄*, ε΄, PG 60, 579.

7. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΑΖ΄*, PG 36, 297d.

8. Κλήμεντος Άλεξανδρέως, *Τίς ό σωζόμενος πλούσιος*, ΚΑ΄, PG 9, 625c.

Συνθέτοντας τις ως άνω αναφορές από την ιστορική παρακαταθήκη του Χριστιανισμού, θα σημειώναμε ότι δύο είναι οι παράγοντες οι οποίοι οδηγούν στην σωτηρία: α) ή εκ βαθέων ελεύθερη θέληση του ανθρώπου –ή όποια συνδέεται με την συγκατάθεση και την ενέργεια, διαδοχικά σχήματα παρουσίας τα όποια συνθέτουν τον ανθρωπολογικό όλισμό–, και β) ή χάρη του Θεού, ή όποια προηγείται βεβαίως, τροφοδοτεί, φωτίζει αλλά δεν εξαναγκάζει. Η διαλεκτική μεταξύ θείου-ανθρωπίνου παραμένει, ως ακριβώς τέτοιας ύψιπετους τάξεως, άκεραία, άρχει ό κάθε άνθρωπος να έγγράφεται στους όρους εκείνους συνειδητότητας ή επίγνωσης οι όποιοι άπαιτούνται εν όψει ένός τέτοιου έπικοινωνειν. Η θετική πλευρά των άνωτέρω παραπέμπει στο *a priori* όντολογικό δεδομένο, ένω ή άρνητική στο *a posteriori* πραξιακά συμβεβηκόσ⁹.

VI. Η άμοιβαιότητα των προτεραιοτήτων μεταξύ τής θείας χάριτος και του άυτεξουσίου

Άπό τις άναφερθείσες προκείμενες βεβαίως άξιολογική –και όντολογική– προτεραιότητα, και υπό όρους αιτιότητας, έχει ή χάρη του Θεού,

9. Πρβλ. Μεγάλου Άθανασίου, Λόγος κατά Έλλήνων, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 30, 34, 10-18: «Δύναται γάρ ή ψυχή προς τα καλά νεύειν, ούτω και τα καλά άποστρέφεσθαι άποστρεφομένη δε το καλόν, πάντως τα έναντία λογίζεται παύσασθαι γάρ καθόλου του κινείσθαι ου δύναται, την φύσιν ούσα εύκίνητος. Και γνώσκουσα το άυτεξούσιον έαυτής, όρα έαυτήν δύνασθαι κατ' άμότερα τοίς του σώματος μέλεσι χρᾶσθαι εις τε τα όντα και τα μη όντα όντα δε έστι τα καλά, ουκ όντα δε τα φαύλα. Όντα δε φημι τα καλά, καθότι εκ του όντος Θεου τα παραδείγματα έχει ουκ όντα δε τα κακά λέγω, καθότι έπινοίαις ανθρώπων ουκ όντα άναπέπλασται». Το ανθρωπολογικό παράδειγμα που έδω προτείνεται, μονίμως ως θεοφάνεια, είναι σαφώς αισιόδοξο, καθότι στο κακό και στις προϋποθέσεις οι όποιες το συγκροτούν δεν άναγνωρίζεται όντολογικό θεμέλιο. Επίσης βλ. Εύάγγ. Παπανούτσος, Ηθική, έκδ. Ίκαρος, Άθήνα 1970, σσ. 62-71, από όπου άντλοουμε τα ακόλουθα, τα όποια άναδεικνύουν την άξια και την εύθύνη τής ανθρώπινης άυτονομίας: «Ό,τι χρωστοουμε στον Θεό (και δεν το είχαμε άν εκείνος με την καλοσύνη και την άγάπη του δεν άποφάσιζε να μάς το χαρίσει) είναι ότι έχουμε την δυνατότητα να κάνουμε το καλό. Άπό κει και πέρα όλα τα άλλα έξαρτώνται άποκλειστικά από τον έαυτό μας: το άν δηλαδή θα θελήσουμε το καλό και το άν, άφου το θελήσουμε, θα το πράξουμε κιόλας. Σ' αυτά τα στάδια του ήθικου βίου είμαστε μόνοι: έμεις θα κρίνομε και θ' άποφασίσουμε, έμεις θα κινηθομε και θα ενεργήσομε. Γι' αυτό και οι πράξεις μας έχουν γνήσια ήθικη άξια: πηγάζουν από την δική μας βούληση και δραστηριότητα, ή εύθύνη τους άνήκει σε μάς» (σσ. 64-65).

με βάση τὸ δεδομένο ὅτι ὁ Χριστὸς εἰσήχθη στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι γιὰ νὰ χορηγήσει τὸ φῶς στοὺς ἐσκοτισμένους καὶ ἀπέστειλε τὸ φῶς τῆς χάριτος σὲ ὅσους ἐκιννοῦντο στὸ σκότος καὶ στὴν σκιά τοῦ ὑπαρξιακοῦ θανάτου. Οἱ κινήσεις Του ἦσαν σαφείς γιὰ τὶς στοχεύσεις Του καὶ παρατίθενται στὸ κείμενο μὲ ζωντανὸν ἀφηγηματικὸ λόγο, ἀντλοῦντα τὶς ἐκφράσεις του ἀπὸ τὴν βιβλικὴ παράδοση: ἀνεζήτησε τὸ ἀπωλεσθὲν πρόβατο, ἐκάλεσε γιὰ ἀναπλαστικὴ ἐπικοινωνία τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε ὀδηγηθεῖ σὲ πλάνη, ἀπηύθυνε λόγο στὶς καρδιές καὶ ὑπέδειξε τὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας καθὼς καὶ τὸ ὅτι ἡ θεία χάρις τελειοποιεῖ καὶ χορηγεῖ τὴν ἐν λόγῳ μεταποιητικὴ ἐκ βαθέων κατάστασις. Ἀλλὰ ἀμέσως καταθέτει τὴν παρουσία του καὶ ὁ δεῦτερος παράγων, καθ' ὅτι τονίζεται πῶς, ὡς πρὸς τὴν σωτηρία, ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου καλεῖται νὰ αὐτοανάγεται σὲ θέση δεοντολογικοῦ ἄξονα, νὰ ἀποκτᾶ δηλαδὴ ἀρμοδιότητα μίας ἄλλης ὑφῆς προτεραιότητας, προφανῶς ὡς ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ ἀποδέκτη τῶν ἄνωθεν χορηγιῶν καὶ βεβαίως σὲ προοπτικὴ βάρους χρόνου. Καὶ τὸ αἰτιολογικὸ τῆς πρότασις αὐτῆς ἐδράζεται στὸ ὅτι ἡ θέληση συνιστᾶ τὸν κυριώτερο μοχλὸ προκειμένου νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ σχετικὴ γιὰ τὴν σωτηριολογικὴ προοπτικὴ δράση, ἐνῶ ἐπίσης διεγείρει τὸ φρόνημα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἔχει ὀδηγηθεῖ σὲ ἀδράνεια ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Οἱ πρωτοβουλίες, οἱ καὶ ψυχολογικοῦ χρωματισμοῦ, τὶς ὁποῖες ἀναλαμβάνει ἡ θέληση, εἶναι κρίσιμες γιὰ τὰ δέοντα ἀνοίγματα: ἐκφαίνουν τὸν ἐκτικὸ παράγοντα, ὁ ὁποῖος κινεῖ τοὺς βηματισμοὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀναγκαῖοι γιὰ τὸν συντονισμὸ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Σωτῆρα, ἐνῶ προσέτι ἐνισχύουν τὸν ἐσωτερικὸ κόσμον γιὰ τὴν αὐταπάρνηση καὶ ὀδηγοῦν στὴν κορυφαία θυσιαστικὴ καὶ σημασιοδοτικὴ ἀναφορικὰ μὲ τὸ σύνολο τῆς ὑπαρξίης πράξις, στὴν ἄρση τοῦ σταυροῦ.¹⁰

10. Πρβλ. Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 30, 94, 28-38: «*Εἰ γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἦλθεν αὐτὸς [ὁ Χριστὸς] βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρα γενόμενον θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὕτως ὁ σταυρός. Ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσί τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἔπρεπε ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαόν, τῇ δὲ ἀπὸ τοὺς ἐθνῶν ἐλκύσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ». Πρόκειται γιὰ μία θυσία τέτοιας συνειδητότητας καὶ προθετικότητας ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ ἐπιτέλεση σκοπὸ, ἡ ὁποία εἰσάγει τὸ νεωτεριστικὸ παράδειγμα τῆς ἄνευ ὄρων καὶ ὀρίων ἐπικοινωνίας.*

VII. Ἡ ἐφηρμοσμένη ἔκφραση τοῦ αὐτεξουσίου

Ἡ διαλεκτικὴ βεβαίως μεταξὺ τῶν δύο παραγόντων τῶν στοχευόντων στὴν σωτηρία δὲν αἴρεται ὡς πρὸς τὶς πρωτοβουλίες τῶν ἐξειδικευμένων ἀρμοδιοτήτων τους, καθ' ὅτι ἡ θεία χάρις κατ' ἀρχὰς προσκαλεῖ –εὐρισκόμενη μονίμως σὲ «ἐνεργεία» κατάσταση–, διαλύει τὸ σκότος καὶ ἐπισημαίνει τὶς ἀνάλογες κατὰ περίπτωσιν ἐκείνες συνθηκῆς βίου σὺς ὁποῖες ἔχει ὁδηγηθεῖ ὁ ἐσωτερικὸς τρόπος φορᾶς τῶν ἀνθρώπων. Λειτουργεῖ δηλαδὴ ὡς κριτικὸς-ἀνακατασκευαστικὸς λόγος, στοχεύοντας προφανῶς στὴν αὐτογνωσιακὴ ἔκρηξη τῶν παραληπτῶν. Καὶ μάλιστα πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἐξῆς: Ὅταν κυριαρχοῦν ἡ ἀμέλεια καὶ ἡ ὀλιγωρία, ἡ νωθρότητα καὶ ἡ ἀδράνεια, καθὼς καὶ κάθε κατάσταση ἢ ὁποῖα διέπεται ἀπὸ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, εἶναι ἰσχυρὸ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προσλάβει τὸ αὐτεξούσιο μὲ διαφορετικὸν τρόπο ἀπὸ τὸ αὐθεντικὸ περιεχόμενό τους τὰ θεῖα μηνύματα, νὰ θέσει σὲ ἀναστολὴ τὴν ἀκριβῆ θέασή τους, νὰ παραμείνει στὸ σκότος καὶ νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετη κατεύθυνση ἀπὸ ἐκείνη πού ἔχει ἀναδείξει ἡ θεία χάρις. Ὑπὸ τοὺς ὡς ἄνω ἀποσυντονισμοὺς ὁ ἄνθρωπος θὰ ὁδηγηθεῖ νομοτελειακὰ στὴν ἀπώλεια τῆς ὑπαρξιακῆς ἀκεραιότητάς του, διότι θὰ ἐγγράφει στὸν ὀρίζοντά του ἐκείνες τὶς πράξεις οἱ ὁποῖες ἀπαγορεύονται ὡς πρὸς τὸ ὀρθῶς ἀναφέρεσθαι καὶ ἐπικοινωνεῖν. Προκύπτει λοιπὸν ὅτι εἶναι ἐπάναγκες νὰ ἀνήκει στὸν προθετικὸ συντονισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ σωτηρία του, προκειμένου νὰ τὴν ἐντάξει ἀποφασιστικὰ σὺς κεφαλαιώδεις στοχεύσεις του ἢ στὴν, ἀναγκαῖα γιὰ ἓνα τέτοιο ἄθλημα-κατόρθωμα, συνθετικὴ κορύφωσή τους. Διὰ τῆς ἀναγωγῆς μάλιστα στὸ θεανδρικὸ ἀρχέτυπο, τὸ ἀνωτέρω σημαίνει νὰ προσλάβουμε τὸ μήνυμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μᾶς προσκαλεῖ γιὰ τὰ κεφαλαιώδη ἐκείνα τοῦ Ἐντεῦθεν πού θὰ μᾶς ὁδηγήσουν μὲ ὄρους ὅλο καὶ ἀνιούσας ἐδραιότητος στὸ Ἐκεῖθεν.

Μὲ ἐφαλτήριο τὰ ὡς ἄνω, οἱ σχετικὲς διεργασίες, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἀναλαμβάνονται, εἶναι ρητὲς ὡς πρὸς τὴν ἀρχοντικὴ παρουσία τους. Καλούμεθα λοιπὸν πηγαίως νὰ ἐπιθυμοῦμε τὴν αὐθεντικὴν θέασιν τῶν ὄντολογικῶν δεδομένων καὶ νὰ ἀνοίγουμε μὲ τέτοιον τρόπο τὶς ὀπτικές μας ὥστε νὰ προκύψουν τὰ ἀκόλουθα: νὰ φωτισθοῦμε μὲ ἄπλετο φῶς, νὰ ἐπιθυμοῦμε οἱ ἐπιλογές μας νὰ ἀκολουθοῦν τὸν Σωτῆρα, νὰ ἀναλαμβάνουμε ἐργῶδη ἐγχειρήματα γιὰ νὰ ἀπαρνηθοῦμε τὸν παλαιὸ

άνθρωπο, τὸν κυριευόμενο ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς ἐπιθυμίες του, δηλαδή ἀπὸ τὸν ὑποκειμενιστικό –τὸν χυδαῖα ὠφελιμιστικό– κόσμο τῶν στοχεύσεων του. Ἡ ἀκροτελευτία λεπτομέρεια συνιστᾶ ἀποφασιστικὸν ὄρο γιὰ νὰ ἄρουμε τὸν σταυρό μας, ὁ ὁποῖος προφανῶς καὶ ἔχει μία εὐρύτατη διάσταση σημασιῶν, σαφῶς ὑπερβατικῶν κάθε μονοδιάστατης αὐτοαναφορᾶς. Καὶ ὡς τελικὴ στόχευση καλούμεθα νὰ ἔχουμε τὴν ἐκ βαθέων πρόθεση νὰ βαδίσουμε, ἀφηγηματικῶ τῷ λόγῳ, τὴν στενὴ καὶ τεθλιμμένη ὁδὸ –αὐτὴ δηλαδή ἡ ὁποία ἔρχεται νὰ καταργήσει τὸν αὐτοερωτισμό– γιὰ νὰ εἰσαχθοῦμε, καὶ ἐδῶ μέσῳ τῆς στενῆς πύλης, στὸν Παράδεισο¹¹. Ἀποτιμώντας τὰ ἀνωτέρω, θὰ σημειώναμε ὅτι σαφέστατα πρόκειται γιὰ ἀθλήματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἄνετη διεξόδευση, καθ' ὅτι στοχεύουν στὴν ἀποδόμηση τοῦ αὐτοεπικυρωτικοῦ ὑποκειμενισμοῦ, τῆς γοητεύουσας ἐγγραφῆς στὴν νοοτροπία τῆς ἑξατομικευμένης ὠφελιμιστικῆς στάσεως, τῆς ἄνευ δηλαδή αὐστηρὰ ὑπεύθυνων κοινωνικῶν κριτηρίων ἀποτελεσματικότητας, παράγοντες οἱ ὁποῖοι στὸ σύνολο τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τοῦ ἀνθρώπου προκαλοῦσαν ἀκραῖα ἀντισώματα γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς συλλογικῆς συνείδησης καὶ τῶν ἀμοιβαιοτήτων στὶς ὁποῖες ἡ ἴδια ὁδηγεῖ.

VIII. Τὸ αὐτεξούσιο καὶ ἡ ἀφομοίωση τῶν θείων μηνυμάτων

Ἀκολούθως καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς οὕτως εἰπεῖν ἔλλογης ἐργαλειακῆς διαμεσολάβησης, ἐπισημαίνεται ὅτι ὡς πρὸς τὸν τεθέντα ἀνθρωπολογικὸ στόχο ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθεῖ, διότι συνιστᾶ ἐκεῖνη τὴν κανονιστικὴ ἀρχὴ τὴν ὁποία ὀρίζει ὡς αἴτημα ὁ Σωτῆρας γιὰ ὅσους προτίθενται νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Προφανῶς καὶ καταγράφεται ἐδῶ ὡς προκείμενη ὑποχρεωτικότητας ἡ ἐργώδης καὶ ἐκ βαθέων αὐτοσυνειδησία, ἡ ὁποία σαφῶς καὶ δὲν ἐννοεῖται ὅτι ἐμφανίζεται

11. Πρβλ. Ὀριγένους, *Εἰς τὴν Γένεσιν Ἐκλογαί*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 15, 129, 24-28: «Οἱ ἀναγεννώμενοι διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν τῷ παραδείσῳ τίθενται, τουτέστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐργάζεσθαι τὰ ἐνδον ὄντα ἔργα πνευματικά καὶ ἐντολὴν λαμβάνει πάντας ἀγαπᾶν τοὺς ἀδελφούς, καὶ τὸν ἐρχόμενον καρπὸν δι' ὑπομονῆς ἐσθίειν». Ἄρα, ἡ ἀπόλαυση τῆς παραδείσιας μακαριότητος δὲν τελεῖται μὲ ἕναν νατουραλιστικὸ αὐτοματισμό, ὁ ὁποῖος ὡς ἐνστικτώδης παρασάγγες ἀπέχει ἀπὸ τὸ αὐτεξούσιο, τὸ ὁποῖο πληροῦται ἀπὸ ὅρους ἀπειρῶν δυνατοτήτων γιὰ ἐπιλογές καὶ πρωτοβουλίες.

πρὶν ἀπὸ τὴν θεία παρέμβαση. Ἡ παράμετρος, ποὺ στὰ διαμειβόμενα προβάλλεται, ἐγγράφεται στὸν προσωπικὸ ἄξονα τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος καλεῖται πρῶτος νὰ θέσει σὲ ἐνεργοποίηση ὅ,τι ἤδη ὑπάρχει. Χωρὶς λοιπὸν τὴν θέληση δὲν θὰ ἦταν ἐφικτὴ ἡ ἐκπλήρωση τῶν ἄνωθεν προτεινόμενων ὄρων καί, κατ' ἐπέκταση, ἡ σωτηρία. Ἡ χάρη οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι δεδομένο ὅτι παρέχεται, ἀλλὰ ἀπαιτοῦνται καὶ ἐδῶ ὡς ἀπάντηση στὶς χορηγίες τῆς κατ' ἀρχὰς ἢ θέληση καὶ ἀκολουθῶς ἡ συγκατάθεση, ὥστε νὰ ἀφομοιωθεῖ ἐνεργά. Προσέτι, ὀρίζεται ὡς κανονιστικότητα ἡ ὑπέρβαση τοῦ ἑαυτοῦ, διὰ τῆς αὐταπάρνησης, τῆς αὐτοθυσίας καὶ τοῦ ἀμετάπτωτου φρονήματος, τὸ ὁποῖο τὴν μόνη ἔξῃ ποὺ θὰ ἐπιλέγει, θὰ εἶναι νὰ συντονίζεται μὲ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρα, ὁ ὁποῖος ἐκπέμπει, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν χάρη, καὶ τὴν ἀλήθεια, μὲ τὸν ὀλισμὸ προφανῶς νὰ εἶναι διάχυτος. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ μόνο γιὰ μία θεία συγκατάβαση ἀλλὰ γιὰ προβολὴ τῆς ἀκεραΐας ἐκείνης ἀρχῆς τῆς θεωρούμενης ὡς *a priori* ἀντικειμενικότητας ἀναφορικὰ μὲ τὴν μέριμνα γιὰ τὰ δημιουργήματα. Ἄν ὅμως ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ ἐπαρουσιάζετο καὶ ἐχορηγοῦσε τὴν σωτηρία ἀποκλειστικὰ ἐκ τῶν οἰκείων τῆς πρωτοβουλιῶν, ὅ,τι θὰ ἐσχετίζετο μὲ τὴν πρόσληψη καθὼς καὶ μὲ τὴν διαμόρφωση τῶν κατάλληλων ὄρων καὶ τῶν συνθηκῶν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν μεταμόρφωσή του θὰ ἦταν περιττό.

Καὶ στὰ ὡς ἄνω ἀκριβῶς ἐγγράφεται ὑπὸ μία νέα διαδρομὴ ἢ ἤδη διατυπωθεῖσα λογικὴ συνεπαγωγὴ: ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ, παρ' ὅτι εἶναι ὄντολογικὰ ἄπειρη, δὲν ἐπιτελεῖ τὴν σωτηρία ἀποκλειστικὰ ἐκ τῶν οἰκείων τῆς ὄρων, διότι δὲν ἀνάγεται στὶς προθέσεις τῆς –εἰδᾶλλως θὰ ἐφέρετο καὶ ἀπὸ τὸ ἐδῶ σκεπτικὸ ἀντιφατικὰ στοὺς σχεδιασμούς τῆς τοῦς ἀρχικῶς τεθέντες– νὰ παραβιάζει τὶς προκείμενες συγκρότησης τοῦ οἰουδήποτε ἀνθρώπινου αὐτεξουσίου. Ἄλλοις λόγοις: ἂν ἡ συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν σωτηρία του δὲν ἀποτελοῦσε στὴν ὀπτική του θεμέλιο ρητῆς κανονιστικῆς κλίμακας, ὁ Θεὸς ἀναντιλέκτως, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς ἄπειρης φιλανθρωπίας Του, θὰ ἐχορηγοῦσε τὴν ἐν λόγῳ προοπτικὴν στὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων καὶ προφανῶς δὲν θὰ τοὺς προσκαλοῦσε νὰ συμμετάσχουν σὲ μία τέτοια διαδικασία. Ὅμως, ἡ πρόσκλησή του ἦταν ρητὴ ὡς πρὸς τὶς πρωτοβουλίες-ἀρμοδιότητες, καὶ μάλιστα μὲ ἄκρως ἀπαιτητικὸς ὄρους, στὸν ἀνθρώπο ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἄγεται καὶ φέρεται, λεηλατεῖται στὴν κυριολεξία, ὑπὸ τὴν κανοναρχία

των αισθήσεών του και της άμαρτίας, δηλαδή υπό την νοοτροπία των υλόφρονων διεκδικήσεων. Τοῦ ἐπρότεινε λοιπὸν τὴν σωτηρία, ἀλλὰ ἔθεσε ὡς ποιοτικὸ ἐφαλτήριο τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν του, διότι μία τέτοια ἀκολουθία ἀπαιτοῦσε ἕνας κορυφαῖος καὶ ιδιαίτερον διεισδύσεων λόγος. Καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐσυνίστατο στὴν προοπτικὴ τῆς ἀναγέννησης καὶ τῆς ἀνάπλασής του μὲ τὴν ἐγγραφή στὸν τρόπο ὑπάρξεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὄντως Σωτῆρος. Ὑπὸ τὰ εὐρύτερα χριστιανικὰ συμφραζόμενα, ἡ αἰτιολογικὴ βάση τῆς ἀνωτέρω ἐγγραφῆς ἐναπέκειτο στὸ ὅτι στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐνταχθεῖ λειτουργικὰ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ διαφθαρεὶς ἀπὸ τὴν ἀμαρτία, ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο, ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ σημασία τοῦ ὄρου, πρωτοβουλιῶν ὡς ὄρων γιὰ τὴν διάνοιξη τοῦ ὄλου καὶ περαιτέρω βελτίονος¹².

IX. Ὅροι ἐγγραφῆς τοῦ ἀνθρώπου στὴν θεία ἀκεραιότητα

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπομένως, ἔπρεπε ὁ κληθεὶς ἀπὸ τὸν Χριστὸ ἄνθρωπος νὰ ἀπαρνηθεῖ τὴν παλαιὰ κατάστασή του, τὴν χειραγωγούμενη ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη του, καὶ νὰ δεχθεῖ τὴν νέα, τὴν ἀνακαινισμένη. Ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὄρο βεβαίως ὅτι κατέχει τὴν ἐπίγνωση πὼς εἶναι –πραγματικά– εἰκόνα τῆς Ἀρχῆς ἢ ὁποῖα τὸν ἐδημιούργησε. Προκειμένου ὅμως νὰ ἀπαρνηθεῖ τὴν συγκροτηθεῖσα ἐφαρμάτως παλαιότητα, ἔπρεπε κατὰ πρῶτον, καὶ ἐδῶ, νὰ ἔχει ἐγγράψει τὸ ἐν λόγῳ ἐγχείρημα στὸν προθετικὸ ὀρίζοντά του, τοῦθ' ὅπερ ἐκ νέου σημαίνει ὅτι ἡ συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ἐκπεμπόμενη θεϊκὴ πρόνοια πρὸς τὴν τελειοποίησή του εἶναι ὄρος ἀπαραβίαστος στὸ διηνεκές. Καὶ πρὸς ἐπίρρωση τῶν ἀνωτέρω, γίνεται παραπομπὴ στὴν ἀκόλουθη ἀνακοίνωση ἀπὸ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ἀναφορικὰ μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου

12. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμά, *Πρὸς τὴν σεμνοτητάτην ἐν μοναζούσαις Ξένην, Συγγράμματα*, τόμ. Ε', 201, 17-21: «Τῇ γὰρ ἐνταῦθα ζωῇ τὸ αὐτεξούσιον σύνεστιν αἰεὶ τῷ δὲ αὐτεξουσίῳ ὑπόκειται ὡς ὕλη ἢ ὁδὸς τῆς ἀνωτέρω δεδειγμένης ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ὅπερ ἂν τούτων ἕκαστος ἀνθρώπων βούλοιτο ἐλέσθαι ἢ φυγεῖν, ὡς δυνατὸν κτήσασθαι ὁπότερον θέλει». Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρον ἀνάγεται στὸ ὅτι ἐδῶ ἐπισημαίνεται ρητῶς ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιαιτερότητας, μὲ συνέπεια ὡς πρὸς τὶς ἀναληφθησόμενες πρωτοβουλίες νὰ μὴν ἐπικρατεῖ μία ἀνελαστικὴ γενίκευση.

ὡς Χριστοῦ: «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν»¹³. Στὸ σχόλιο διευκρινίζεται ὅτι στὶς ἐν λόγῳ μονές –δηλαδή στὰ ἐδραῖα σχήματα τρόπου ὑπάρξεως– θὰ ἐγκατασταθοῦν ὅσοι ἔχουν ἀκολουθήσει ἕναν ἀνάλογο ἐπίγειο βίο ἔτσι ὥστε ὅ,τι ἔχει τελεσθεῖ ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο στὸν φυσικό-ἱστορικό κόσμο νὰ ὀρίζει καὶ τὴν θέση του στὸν Παράδεισο. Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος –τὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρεται πάντως σὲ θεοδικία– γίνεται παραπομπὴ ἐπίσης στὶς ἀκόλουθες θέσεις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ: «Ὅπως ὑπάρχουν διάφορα συστήματα τρόπων βίου, κατὰ ἀνάλογον τρόπο ὑπάρχουν πολλὲς μονές πλησίον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὲς χωρίζονται καὶ προσφέρονται κατὰ τὴν ἀξία τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Καὶ ὁ ἕνας μὲν κατορθώνει τὴν μίαν ἀρετὴν, ἐνῶ ἕνας ἄλλος ὅλες, μὲ τὴν τεύξη νὰ προκύπτει δηλαδή κατὰ τὸν τρόπο τῆς δυνατότητας τοῦ καθενός. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖται, εἶναι νὰ ὀδεύει ὁ κάθε ἄνθρωπος σταθερὰ καὶ νὰ ἐπιθυμεῖ νὰ προοδεύει καὶ νὰ ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τὸν ὀδηγοῦν καὶ τὸν κατευθύνουν ὀρθά, ὥστε διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ νὰ πορευθεῖ μὲ τὴν συνόδουσά του στὸ ἀπέραντο πλάτος τῆς μακαριότητος ἐκείνης ποῦ ὑπάρχει στὸ Ἐκεῖθεν»¹⁴. Τὸ σημαῖνον καὶ στὰ ἀνωτέρω εἶναι ὅτι προβάλλεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδιαιτερότητας καὶ ὅχι ἕνας γενικός-ἀνελαστικός ὑποχρεωτικός ντετερμινισμός, ἀνεξάρτητος στὶς ἐντολές του ἀπὸ τὴν ἀνεπανάληπτη παρουσία τοῦ κάθε προσώπου. Ἔτσι, ὁ ἀνθρωπολογικὸς ρεαλισμὸς εἶναι διάχυτος καὶ δὲν ἐγκλωβίζει τὸν κάθε ἄνθρωπο σὲ μία ἄνευ ὄρων κανονιστικότητα, ἀκυρωτικὴ τοῦ διεπόμενου ἀπὸ προσωπικὲς καταγραφὰς ἰδιολέκτου του, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνονται καὶ οἱ δυνατότητές του γιὰ τὶς ἐπιλογές στὶς ὁποῖες θὰ προβεῖ¹⁵. Ἀνακαλώντας προηγούμενες ἐπισημάνσεις τοῦ

13. Ἰω. ιδ' 2.

14. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Λόγος ΙΔ΄, Περὶ φιλοπτωχίας*, ε', PG 35, 864b.

15. Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως στηλιτευτικός πρῶτος*, Β.Ε.Π.Ε.Σ., 58, 333, 40-334, 8: «Καίτοι κἂν εἰς κακίαν δοίημεν αὐτοὺς κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παραινέσεσι, ποῦ τὸ φθάσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδεύσεως, οἷς καὶ τὸ μὴ προβαίνειν τῷ καλῷ, μηδὲ νέους ἀντὶ παλαιῶν ἀεὶ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένειν κακία δοκεῖ; Στρόμβων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὗ προϊόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν ἡμῖν ἐξηγῆσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφίεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ' ἧ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα, οἷ γε διαβατικοὶ τὴν διάνοιαν καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας ἐλπίζοντες ἄξιον». Οἱ ἀναστοχαστικὲς κρίσεις καὶ ἡ ἀνάληψη πρωτοβουλιῶν εἶναι διάχυτες στὰ ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα σαφῶς καὶ συγκροτοῦν

Ἄγιου Νεκταρίου καὶ συνδέοντας αὐτὲς μὲ τὶς ἐδῶ διαμειβόμενες, θὰ ὑποστηρίζαμε ὅτι ὄντως τὸ αὐτεξούσιο συνιστᾶ μία ὑπὸ οἰανδήποτε προοπτικὴ αὐτοκρατορικὴ ιδιότητα.

Χ. Ἡ ἀσυμφιλίωτη διαλεκτικὴ ἀντίθεση μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ

Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἔχουν ἀναπτυχθεῖ, προκύπτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐγγράφει στὸν ἐπιμελητικὸ ἄξονά του ὡς προσωπικὴ κανονιστικότητα τὸ νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν σωτηρία του, διότι διαφορετικὰ διατρέχει τὸν ἔσχατο κίνδυνο τῆς ὑπαρξιακῆς ἀπώλειας, ἔχοντας ὡς κριτήριό ὅτι οὐδὲν κοινὸ ὑπάρχει μεταξὺ φωτὸς καὶ σκότους, μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία διαφθείρει τὸν ἄνθρωπο, εἶναι σκότος καὶ συνιστᾶ μέγιστο κακό, καθ' ὅτι ἀντιστρατεύεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἐπέκταση, τὸ ἠθικὸ αὐτεξούσιο κατὰ τὴν συνειδητὴ ἐκδήλωσή του ἀντιλαμβάνεται κάθε παρεκτροπὴ ὡς ἁμαρτία, ἡ ὁποία ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν Θεό. Συγχρόνως ὅμως, ὅσο κορυφαῖο ἀγαθὸ καὶ ἂν εἶναι, σὲ ἀνάλογο βαθμὸ συνεπάγεται καὶ τὶς ἀντίστοιχες εὐθύνες. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἄκρως ποιοτικὴ προοπτικὴ ἐπομένως, ὁ ἠθικὸς αὐτεξούσιος ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι ἠθικὰ ἐλεύθερος, προκειμένου νὰ καταστεῖ ἀκόμη καὶ ἅγιος. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἔρχεται νὰ παραπέμψει στὴν Παλαιὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη, ὅπου ὁ Θεὸς δίδει, ὡς πρὸς ἀναλογία βίου, ἐντολὴ σημειώνοντας: «ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι»¹⁶. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ διατυπώνεται τὸ ἀκόλουθο ρητορικὸ ἐρώτημα: Πῶς θὰ μποροῦσε ὁ ἠθικὰ δοῦλος, αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ ἐργάζεται στὴν ἁμαρτία καὶ εἶναι βέβηλος, νὰ ἔλθει σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεό; Δηλαδὴ πῶς θὰ ἐπανελάμβανε συνειδητὰ οἰκείως τὸ θεῖον παράδειγμα; Εἰσέτι, ἀνακαλεῖται στὴν μνήμη ὅτι ὁ Σωτὴρ διατυπώνει τὶς προτροπές του καὶ μὲ τὸν ἀκόλουθο, καὶ ἐδῶ μὲ βάση τὴν ἀναλογία, τρόπο: «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος

ἕναν ὀλιστικὸ ἠθικοπρακτικὸ συλλογισμό, ἐκτυλισσόμενον μὲσῶ τῆς ἀσυμφιλίωτης διαλεκτικῆς τῶν ἀντιθέτων.

16. Λευϊτ. 11, 44-45 καὶ Α' Πέτρ. 1, 16.

ἐστιν»¹⁷. Καὶ μὲ ἕναν μεταφορικὸ τρόπο σημειώνεται ὅτι ὅποιος ὑφῆς εἶναι ὁ Πατὴρ τὸν ὁποῖο ἐπικαλούμεθα, τέτοια ἀναγκαιῶς καλοῦνται νὰ εἶναι τὰ τέκνα, ὑπὸ τὸ πρίσμα προφανῶς μιᾶς γόνιμης πνευματικῆς κληρονομικότητος, τῆς ὁποίας, σημειωτέον, ἡ ἐκδήλωση μπορεῖ νὰ τελεῖται ποικίλοις τρόποις. Τὸ θέλημα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ συνίσταται στὸ νὰ γίνουν ἅγιοι καὶ τέλειοι οἱ ἄνθρωποι, μὲ κριτήριον ὅτι μόνον ὅσοι κατέχουν τὶς ἐν λόγῳ ιδιότητες, ὡς υἱοὶ τοῦ ὑπερουράνιου Πατέρα, ἔχουν τὶς προϋποθέσεις, μὲ τὸ ἔλλογο –καὶ σαφῶς τεκμηριωμένο– θάρρος τὸ ὁποῖο προσιδιάζει στοὺς γνήσιους υἱούς, νὰ ἐπικαλοῦνται τὴν χάρη Του καὶ τελικὰ νὰ κληρονομήσουν μόνον αὐτοὶ τὴν Βασιλεία Του ἄλλοις ὄροις: νὰ μετᾶσχουν, μὲ διαδοχικὰ βελτιούμενους τρόπους, πλήρως στὸ θεῖο παράδειγμα¹⁸.

XI. Σταυρὸς καὶ σωτηρία – Ἄρνηση τοῦ σταυροῦ καὶ κόλαση

Πρὸς περαιτέρω ἐνίσχυση τῶν ἀνωτέρω, γίνεται παραπομπὴ στὴν *Α΄ Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ* τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅπου ἐπισημαίνεται: «Δὲν γνωρίζετε ὅτι τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν πρόκειται νὰ κληρονομήσουν ὅσοι εἶναι ἄδικοι; Μὴν πλανᾶσθε. Οὔτε πόρνοι οὔτε εἰδωλολάτρεις οὔτε μοιχοὶ οὔτε δουλοπρεπεῖς οὔτε ἀρσενικοῖτες, οὔτε κλέπτες, οὔτε πλεονέκτες, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοιδοροὶ, οὔτε ἄρπαγες κατέχουν ἔστω καὶ τὴν ἐλάχιστη προϋπόθεση ὥστε νὰ κληρονομήσουν τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ»¹⁹. Τὰ διαμειφθέντα ἔρχονται μὲ ρητὸν τρόπο νὰ συστήσουν τὸν λόγο γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ Σωτὴρ προσκαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους ὥστε ὑπὸ ὄρους προθετικότητος νὰ ἀπαρνηθοῦν τὸν κακό-παθογενῆ ἑαυτό τους, νὰ ἄρουν τὸν σταυρὸ στοὺς ὤμους τους καὶ νὰ Τὸν ἀκολουθήσουν: «*Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν*

17. *Ματθ.* 5, 48.

18. Πρὸβλ. Ὁριγένους, *Κατὰ Κέλσου* Η', Β.Ε.Π.Ε.Σ. 10, 216, 10-12: «Ὅπλισόμενοι γὰρ τῇ πανοπλίᾳ τοῦ Θεοῦ ἰστάμεθα ὡς ἀθληταὶ εὐσεβείας πρὸς τὸ τῶν ἐπιβουλευόντων ἡμῖν δαιμόνων γένος». Πρόκειται γιὰ ἕνα συγκρουσιακὸ ἀγώνισμα μεταξὺ τῶν πλήρως ἀσυμβάτων καταστάσεων. Καὶ ἡ ἀνάληψή του ἀνήκει στὴν ἀνθρώπινη πρωτοβουλία, ἡ ὁποία καλεῖται νὰ ἀντιμάχεται μὲ τὶς δυνάμεις ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες ἐκπροσωποῦν τὸ κακό.

19. *Α΄ Κορ.* 6, 9-11.

σταυρόν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι»²⁰. Ἔτσι, ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ ἀναγνωρίζει τὸ ἠθικὸ αὐτεξούσιο κάθε ἀνθρώπου ἀνεξαιρέτως, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως ἀναθέτει στὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἀξιοποίησής του τὴν κατὰ περίπτωσιν προσωπικὴ σωτηρία. Ἐπομένως, ὅποιος –δηλαδὴ ὁ οἰοσδήποτε– ἐπιθυμεῖ τὴν σωτηρία του, ὀφείλει νὰ καταβάλει τὸ ἀνάλογο ἔργο γιὰ τὴν ἀπόκτησή της. Ἄλλως, θὰ τὴν στερηθεῖ καὶ ἐν ταυτῷ θὰ προετοιμάσει τὴν ἀπώλεια τῆς αἰώνιας ζωῆς γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ ἀκόλουθη ἔκβαση εἶναι περαιτέρω ἀπὸ βεβαία: ἐξ αἰτίας τῆς ἀμέλειας καὶ τῆς ραθυμίας θὰ κληρονομήσει τὴν αἰώνια κόλαση, ἀπὸ τὴν ὁποία εὐχεται ὁ Ἅγιος Νεκτάριος νὰ τὸν λυτρώσει ὁ Θεός. Ἡ ἀκροτελευτία πρόταση κινεῖται στὸν ἄξονα μίας ἔντονης προτροπῆς, μὲ τὸ ἐπίθεμα «αἰώνια», τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται στὴν κόλαση νὰ ὀδηγεῖ σὲ μία ἀποκαρδιωτικὴ προοπτικὴ, μὴ δυνάμενη μάλιστα νὰ ἐπιλυθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Πρόκειται γιὰ μίαν ἐπισήμανση ἢ ὁποία ἀναδεικνύει μὲ συνθετικὸν τρόπο τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, τὰ ὁποία στὴν ὀπτική του πρέπει νὰ ἀξιοποιοῦνται κατὰ τὸν δέοντα τρόπο, ὥστε νὰ ἀποφεύγονται τὰ ἀδιέξοδα²¹.

Ἐπιλεγόμενα

Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἐξετάσαμε, μπορούμε νὰ καταλήξουμε στὶς ἀκόλουθες διαπιστώσεις ἀναφορικὰ μὲ τὸν τρόπο γραφῆς τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου:

α) Ἄπτεται ἐρευνητικὰ ἐνὸς θέματος ἄκρως κρίσιμου ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐνθαδικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν τελολογικὴ-ἔσχατολογικὴ προοπτικὴ του, κατὰ τὴν σύνθεσή τους. Ἔτσι, διεισδύει στὸν κλάδο

20. *Ματθ.*, 16, 24 καὶ *Μάρκ.* 8, 34.

21. Βεβαίως, τὰ ἀνωτέρω δὲν ὀδηγοῦν στὴν ὄντολογικὴ ἐπικράτηση τοῦ κακοῦ, λεπτομέρεια τὴν ὁποία ἐπισημαίνει σὲ ἄλλες θεματολογίες τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ἀναδεικνύοντας τὴν ἐν λόγῳ ἀρνητικὴ κατάσταση ὡς συμβεβηκὸς καὶ ὡς παρυπόσταση, προκύπτουσα ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες ἐπιλογές. Πρβλ. Γρηγορίου Παλαμά, *Πρὸς τὸν εὐλαβέστατον ἐν μοναχοῖς κύρῳ Διονύσιον, Συγγράμματα*, τόμ. Β', 497, 17-19: «Κακὸν κατ' οὐσίαν ἴσμεν οὐδέν, οὐδ' εἶναι τοῦ κακοῦ ἀρχὴν ἑτέραν ἢ τὴν ἐκτροπὴν τῶν λογικῶν, κεχορημένων τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένῃ αὐτεξουσιότητι κακῶς».

της ανθρωπολογίας, τοῦ ὁποίου ἐπισημαίνει λεπτομερῶς τόσο τὴν καθεαυτότητα ὅσο καὶ τὶς μεταφυσικῆς-θεϊῆς θεμελιώσεις.

β) Ἐγγράφει τὸ σύνολο τῶν ἀναφορῶν του σὲ ἕναν εὐέλκτο ἀλλὰ καὶ συνεπῆ ὡς πρὸς τὶς χριστιανικῆς ἀκολουθίῆς του ὀλισμὸ καὶ ἔτσι ἀποτρέπει αὐτονομῆσεις τῶν ἐπιμέρους θεωρητικῶν κλάδων, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν καὶ στὴν ἀποκοπὴ τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων ἀπὸ τὶς θεῖες ἀναγωγές.

γ) Συνυφαίνει στενὰ τὸν Θεωρητικὸν Λόγον μὲ τὸν Πρακτικόν, τὸ γνῶναι-συνειδέναι μὲ τὸ ἐπιλέγειν-πράττειν ἀντιστοίχως, μὲ συνέπεια νὰ μὴν ὀδηγεῖται σὲ ἕναν θεωρητικὸ ἢ νοητικὸ ἰδεαλισμὸ οὔτε σὲ μία νατουραλιστικὴ ἢ ἐπιφανειακὴ συμπεριφορὰ. Παρουσιάζει δηλαδὴ τὸν ἄνθρωπο νὰ καλεῖται ἀπὸ τὸν Χριστὸ νὰ δομήσει μία ρεαλιστικὴ μὲ ἀνανεούμενες προοπτικῆς στάση βίου.

δ) Δομεῖ τὴν ἐπιχειρηματολογία του διὰ ποικίλων ἐσωτερικῶν συνεκτικῶν καὶ αἰτιολογούμενων συλλογισμῶν καὶ δὲν ὀδηγεῖται σὲ βεβιασμένες προτάσεις κανονιστικότητας, οἱ ὁποῖες θὰ συνεκροτοῦσαν ἕναν ἀσφυκτικὸ κλοιὸ ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀντιστοιχοῦσας στὴν «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἐπιμένει στὴν ἀρχὴ περὶ τῆς ἀνεπανάληπτης ἰδιαιτερότητας ὡς τῆς συνεπαγωγικῆς ἀκολουθίας σὲ σχέση μὲ τὸ ἄνωθεν χορηγηθέν «αὐτεξούσιον». Θὰ ὑποστηρίζαμε λοιπὸν ὅτι ἀποτυπώνει τοὺς ὅρους θεμελίωσης τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τοῦ ὁποῦ ἕνα ἀπὸ τὰ κορυφαῖα χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἐγγραφή στὶς διαυγαστικῆς προοπτικῆς τῆς ἐλευθερίας.

ε) Ἄν καὶ ἐνασχολεῖται μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα ζητήματα τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ φέρεσθαι, κατορθώνει καὶ τὸ ἐκλαϊκεύει μὲ τέτοιον ἐξειδικευμένο τρόπο, ὥστε νὰ τὸ καθιστᾶ προσλήψιμο καὶ ἀπὸ τοὺς μὴ εἰδικούς ἢ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς μὴ κατέχοντες ἔστω καὶ καθ' ὑποψίαν τὸ βάθος τῶν θεολογικῶν θεμάτων. Πρόκειται γιὰ μία ἐπίδοση ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὸ σύνολο τῶν πραγματειῶν του καὶ ἀναδεικνύει προσέτι τὶς διδακτικῆς ἰκανότητές του. Δὲν παρασύρεται ὅμως ἀπὸ ἕναν ἀνελαστικὸ διδακτισμὸ, καθ' ὅτι μονίμως ἔχει τὸ ἐπιχειρήμα ὡς ἐπιστημολογικὴ βάση.

Ἡ ἐπόμενη παράγραφος κινεῖται στὸν ἴδιο ἄξονα μὲ αὐτὴν τὴν ὁποῖα ἐπεξεργασθήκαμε καὶ φέρει τὸν τίτλο: «Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν

δυνάμεθα να διαμείνωμεν ἠθικῶς ἐλεύθεροι», με τὴν μεθοδολογία καὶ ἐδῶ να εἶναι ἐξαιρετὴ καὶ να ἐδράζεται στή Βιβλική Θεολογία, με τὴν ἐπιμονή στήν διακειμενικότητα να εἶναι διάχυτη.

Κλείνουμε τὴν μελέτη μας με τὴν ἀκόλουθη ρήση τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου: «Γνωσις μετὰ πράξεως, ἥτοι γνωσις τοῦ νόμου καὶ τήρησις αὐτοῦ, τοῦτό ἐστιν ἀκολουθία Χριστοῦ, τοῦτο Χριστιανισμός, τοῦτο νόμος ἐλευθερίας· γνωσις ἄνευ ἐναρέτου καὶ χριστιανικῆς πολιτείας οὐδὲν ὠφελεῖ»²².

SUMMARY

Moral Freedom as a fertile projection of human self-determining power according to St. Nectarios

By Christos Ath. Terezis, *Prof.*
University of Patras

In this study we investigated one of the greatest topics of Christian Anthropology, the self-determining power, according to how St. Nectarios deals with it. Specifically, we approached the twelfth paragraph (pp. 219-225), the title of which is «Περὶ τοῦ ἀπαραβιάστου τοῦ αὐτεξουσίου» and is part of the chapter that discusses the «Περὶ ἠθικοῦ νόμου» questions, which is included in the Second Part (entitled «Ἡθικαὶ Μελέται», pp. 193-433), of the book with the general title *Τὸ Γνωθὶ Σαυτόν*. This is the fifth volume of St. Nectarios' collected works. We need to mention that in the previous paragraphs the discussion was about moral freedom, both per se and in comparison to moral slavery, in an extremely systematic way, ordered in separated sections. In fact, the eleventh paragraph (pp. 217-219) showed how necessary is human will to be identified with the divine, in order to have moral freedom, which St. Nectarios considers as the completely positive expression of the self-

22. *Τὸ Γνωθὶ Σαυτόν*, ὁ.π., σ. 228.

determining power, having actually made a distinction between the two concepts, with explanations that could be characterized as meticulous. We follow the twelfth paragraph in its development and we add some comments, which we enrich with passages from Patristic Theology, to which we believe that can easily also include St. Nectarios. We place its content in separated subsections to see more clearly St. Nectarios' argumentation, while in the epilogue we present some axiological theoretical judgments having in mind that this topic is one of the most crucial of Christian teaching, since it is related with "eschatology".

Our study, in addition to an introduction and an epilogue, is divided into eleven sections. Their titles are the following: I. The inviolability of the human self-determining power; II. The "imperial" dimension of the self-determining power; III. Biblical reflections of the divine goal for human salvation; IV. Human self-determining power and salvation; V. Co-operation of the divine grace with the self-determining power for human salvation. VI. The mutuality of the priorities between the divine grace and the self-determining power; VII. The applied expression of the self-determining power; VIII. The self-determining power and the assimilation of the divine messages; IX. Inclusion terms of man into the divine integrity; X. The irreconcilable dialectical opposition between good and evil; XI. Cross and salvation – Denial of the cross and hell.

According to what we investigated, we can draw the following conclusions regarding St. Nectarios' way of writing: a) scientifically, he deals with a highly critical topic with respect to man's position in this world and his teleological-eschatological prospect, in their composition. In this way, he penetrates the field of Anthropology, stressing in detail both its *per se* state and its metaphysical-divine foundations. b) He places all his references in the frame of a flexible as well as consistent holism regarding the Christian sequences and thus he prevents autonomies of the individual theoretical branches, which could also lead to the separation of the human activities from the divine reductions. c) He closely combines Theoretical with Practical Reason, knowledge with action respectively, so he avoids theoretical or cognitive idealism and naturalistic or superficial behavior. Or, else, he presents man as being called by Christ to structure a realistic style of living with renewable prospects. d) He forms his

argumentation through a variety of internally coherent and justified syllogism and he does not follow compelled propositions of regularity, which would compose a suffocating barrier regarding the manifestation of freedom, which corresponds to the creation of man according to God's creation "by image". In this way, he insists on the principle of the unique individuality as the logical consequence in relation to the "self-determining power" given from above. So, we could contend that he proves the terms in which human person is founded, a leading property of which is his inclusion in the enlightening prospect of freedom. e) Although he deals with one of the most difficult questions of human behavior, he manages to popularize it in such a great way that it makes it understandable even by non-experts or even those who do not suspect the depth of the theological questions. This performance characterizes all his treatises and also reveals his teaching capacity. But he is not carried away by an inflexible teaching method, since his epistemological basis is constantly argument.

The next paragraph of St. Nectarios treatise follows the same direction with the one of our study and is entitled: «Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δυνάμεθα νὰ διαμείνωμεν ἡθικῶς ἐλεύθεροι». In this case as well, there is a great methodology that is based on Biblical Theology and insistence on intertextuality.